

ISSN 0027–8084
УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XLVIII/ 1-2

БЕОГРАД

2017

Прилози

УДК 811.163.41:003.349

ВЕСЕЛИНА В. ЂУРКИН
(Универзитет у Новом Саду
Педагошки факултет у Сомбору,
Катедра за језик и књижевност)*

Прегледни рад
Примљен 20. априла 2017. г.
Прихваћен 13. јула 2017. г.

О СУДБИНИ ЋИРИЛИЦЕ ПРЕМА КЊИЖЕВНИМ И НАУЧНИМ СВЕДОЧАНСТВИМА

У раду¹ се на темељу научних и књижевноумјетничких текстова прозног, драмског и поетског подстила говори о најзначајнијим историјским и актуелним питањима српске ћирилице. Циљ рада није строго научна, минуциозна лингвистичка и(ли) лингвостилистичка анализа научних и књижевних текстова који свједоче о судбини ћирилице, већ да се на основу њихових диференцијалних обиљежја проговори о томе шта се са овим писмом дешавало кроз вијекове. У фокусу је, дакле, саоднос, с једне стране, текстова који махом на чињеничан и научнопопуларан начин освјетљавају дата питања и, с друге стране, књижевноумјетничких у којима налазимо потврде датих чињеница, резултата и ставова.

Кључне ријечи: српска ћирилица, научни стил, књижевноумјетнички стил.

Ако бисмо жељели дефинисати писмо уз избјегавање свих могућих компликација, рекли бисмо да је писмо „систем комуникације међу људима путем конвенционалних видљивих знакова, нарочито језичких“ (Бугарски 1996: 9), а ако бисмо жељели дефинисати ћирилицу, рекли бисмо, претходно консултовавши барем рјечник, да је

* veselina@pef.uns.ac.rs

¹ Рад је написан поводом предавања „О књижевним и научним сведочанствима судбине ћирилице“, одржаног 23. 5. 2016. у Сомбору, у оквиру манифестације „Ћирилица пише срцем“.

ћирилица „једна од старословенских азбука која је настала поткрај деветог или у почетку десетог ст. према грчком унцијалном писму“ (РМС). Сем да писмо има комуникативну функцију, из наведене се дефиниције не да наслутити коју важност знакови таквога система имају или могу имати у животу појединца или колектива који се тим знаковима служи.

Ослушнемо ли језик бројних полемика које се на тему писма у медијима воде, тачније о статусу ћирилице, одлутамо ли на неки интернет-форум, прелистамо ли новине, прочитамо ли неки научни или књижевноумјетнички текст било као лаици, било као критички оријентисани читаоци, врло брзо ћемо и без неког већег труда схватити да је семантичка структура лексеме *ћирилица* у српскоме језику ипак сложенија, баш као што је и судбина писма, које се тако зове, знатно замршенија. Доказ томе јесу изведенице: *ћириличар*, *ћириличарка*, *лајиничар*, *лајиничарка*, *ћирилизација*, *лајинизација*, од којих у РСАНУ налазимо само лексеме *лајинизација* и *лајиничар*,² и конструкције: *мислићи ћирилицом*, *мислићи лајиницом*, *ћујшати ћирилицом*, *јоворићи лајиницом*, *окренући се на лајиницу*, *слушати ћирилицу*, за чију потврду наводимо примјере забиљежене у различитим функционалним стиловима српскога језика:

Живорад Ковач каже да су не тако давно боље пролазили неписмени „од оних који **се нису окренули на латиницу**“! А они који су се окренули, „**латиницом су говорили и писали**“, „**а ћутали ћирилицом**“. У таквом његовом свету „живело се кришом, умирало се јавно...“ (Радован Бели Марковић, *Лајковачка њруја*). – (...) одушевљавао се што је у кући имао мајку „**ћириличарку**“ и оца „**латиничара**“ (<http://jergovic.com/Ajfelov/most/латиница-ћирилица-фајгелица/> 4. 1. 2013). – У најбољем случају, он се може приволети да понекад и **напише штогод ћирилицом**, али никада неће одустати од тога да **мисли и говори латиницом**. (<http://jergovic.com/Ajfelov/most/латиница-ћирилица-фајгелица/>, 4. 1. 2013). – (...) у ћирилички текст се слободно могу укључити латински цитати, речи и фразе из савремених западноевропских језика, грчки облици, без икакве **ћирилизације** (Маројевић

² **латинизација** ж *їрлаїођавање лаїинском језику; їодврїавање коїа или чеїа уїиїају или їревласїї лаїинскої језика, лаїинских (романских) народа, њихове кулїуре, вере и др.; романизација*; исп. латинизирати, латинизовати. – Латинизација никад га више не ће затећи (Шишић Ф. 1, 44). Није се он борио против западне хришћанске вере, већ се опирао латинизацији тадашње цркве (Петр. В. 13, 139). **латиничар** м *онај који їише лаїиницом*. – Неки латиничари ... задржавају у именима лица, и географским именима, ортографију оригинала (Сек. 9, 127).

2013: 28, 29). – **Латинизација** српске привредне делатности и великог дела књижарско-новинске продукције резултат је, заправо, нетолерантности хрватске културе и тржишта (Маројевић 2013: 150). – „... *nju samo mjesto rođenja u putovnici ne svrstava u pravac kafanskim gječnikom definiran kao ćirilica*“ (Бабић 2013: 207).³

О посљедицама принудног или добровољног графичког и културног конвертизма и дубокој, трагичној подијељености бића појединца и колектива, којој он нужно води, међу свим наведеним примјерима понајбоље свједочи први. Ако је ћутање начин да човјек превазиђе ограничења и ослободи се „сваке конкретне реалности“ и, још важније, ако је у дубоком ћутању духовна суштина, како каже Исидора Секулић, онда синтагма *ћућатићи ћирилицом* насупрот синтагмама *јоворићићи и јисајићи латиницом*, *окренућићи се на латиницу*, јасно указује да је ћирилица битна компонента те духовне суштине. Слично томе, синтагме *мислићићи и јоворићићи латиницом* а *јисајићићи ћирилицом* или *најисајићићи шћићојод ћирилицом* упечатљива су слика друштвеног контекста обиљеженог подозривошћу и нетрпељивошћу једних наспрам других, *латиничара* наспрам *ћириличара* и обратно, при чему *латиничар* није више само онај који пише латиницом, већ је нужно и заговорник истискивања ћирилице, као што ни *ћириличар* није само онај који пише ћирилицом.

Испитујући социолингвистичке аспекте омаловажавања ћирилице, М. Бабић (2013: 206) примјећује да је у језику створено конотативно, негативно маркирано значење „ћирилице као синонима за турбо-фолк музику, која је као тзв. српски бренд настала почетком 90-их година прошлог вијека (као мјешавина српске поп и фолк музике и елемената турског, грчког и циганског мелоса). Приписује му се ширење национализма и ’рурализација’ београдске културне сцене. Замијенски назив ћирилица за ту врсту музике употребљавају многи, и Срби и ’остали’, а посебно је чест у коментарима Хрвата и Бошњака, у расправама на форумима, у новинским текстовима“. Као резултат „настојања да се у свести српског народа промени систем вредности“, ћирилица се „отворено или алузивно представља као остатак прошлих времена, од којих се треба дистанцирати, као фолклорно писмо, или писмо Српске православне цркве, према којој они којима ћирилица смета немају много поштовања“ (Пипер 2013: 217).

Наведени примјери очигледан су показатељ да је када се жели стећи јаснији и потпунији увид у историјска и актуелна питања у вези са статусом ћирилице и пожељно и оправдано у анализу поред

³ Сва истицања у наведеним примјерима су наша.

текстова научног стила укључити и текстове других функционалних стилова, прије свега, књижевноумјетничког.

Традиционално се научном стилу приписују својства објективности, прецизности, тачности, а често и рационалности. За њега се каже да је „оксиморонски у својој сржи: скроман у својим вербалним ресурсима, херојски у својој сврси — ништа мање већ опис реалности“ (Катнић Бакаршић 2001: 75). Па, ипак овоме стилу „не може се одрећи ни заступљеност емоционално-експресивних средстава, самим тим и субјективности. Научници који се баве функционалном стилистиком кажу да се прије може говорити и о површинској објективности и неемоционалности као резултату различитих стилистичких поступака, којима се уклањају трагови емоционалности и експресивности, јер је сваки научник „дубоко субјективно урођен у оно о чему говори“, сваки је заинтересован да научну заједницу увјери „у исправност својих идеја, мисли, закључака, теорија“ (Исто: 75).

Да је то заиста тако, потврђује нам и велик број текстова који нам приказују историју „успона и падова српске ћирилице све до њеног невеселог актуелног стања“ (Ковачевић 2013). Неријетко у њима стручни и научни критеријуми бивају емоционално оплемењени. Готово идеалан примјер једног таквог текста, који у многоме одступа од типичних обиљежја научног стила, јесте рад М. Шћепановића (2013) *Ћирилица под повезачом тавнила*. Већ сам избор лексема у наслову указује на то. Потврдимо то неколиким примјерима:

Учитељи наши учите нас, ваљано, о ћирилице. И како настаде и од кога је постала и ко су јој узори. Претресање по Великоморавским житијима, поможе те сазнасмо да је Ћирило саставио азбуку и примијенио је при писању прве словенске књиге (197). – Ни десетине вијекова не могоше Србима омогућити да им се утврди Ћирилово, Савино и Вуково писмо – српска ћирилица (198). – Зар краљ наш Александар, у вријеме шестојануарске диктатуре, не имађаше озбиљно намјереније да укине ћирилицу у интересу југославенства? (198). – Данас лингвистички масиви – или ћуте или пиштаљком пријете, а они куражнији, који се и осмјеле да проговоре, бивају заглушени звекетом, штекетом и блеком... (198). – Без обзира на чињеницу што нам наши учитељи донијеше ћирилицу из таме вијекова, не научише нас како да је разбрадимо и скинемо јој повезачу данашњег тавнила, или можда нису ни посумњали у наше способности да то знамо и умимо као што су знали ученици Просвјетитеља! (199). – Византинци су оне који говоре грчким језиком звали *варвари* – ријечју вјероватно ономатопејског поријекла која се може повезати са српским глаголом значења *лајање*. Покоравали су их мачем и

пером. Покрштавали пером и мачем. Као два нераздвојна Диоскура, превратна браћа су ушла међу Словене да их ријечју лове, калмусом, ножицем, гушчим пером. Под епитрахиљом зађоше међу оне који још нису знали да слове иако су се тим именом прозвали. Балкан им се одазвао ратовима, фрескама, писмом. Дакле, запамтисмо – по начертанију византијске униције из 10. вијека, у преславској преписивачкој школи, настаде ћирилица – именом овјековјечивши онога који је створио друго писмо (199). – Каква још друштва треба основати? Каква то видјела призрети? Колико још пролазити кроз непроходе зломисленика? Ваљда српски језик у свом ћириличном лику неће морати да говори све испочетка, отприје (199–200).

Онеобичајења присутна на лексичком, морфолошком и синтаксичком плану, архаизација исказа јасно су уочљиви у датим фрагментима текста. Обим рада не допушта нам да се детаљније позабавимо анализом наведених примјера. Њихова је улога више илустративног карактера.

С обзиром на то да се поборницима ћирилице као примарног српског националног писма неријетко, између осталог, спочитава „незалечива озлојеђеност“ и „историцистичко лелекање“ као једини „дискурс којим уистину владају“⁴, текстови књижевноумјетничког стила бирани су тако да поред туге, горчине и бијеса, замишљености, бриге и меланхолије, које они неминовно изазивају, остане мјеста и за смијех.

Кренимо зато најприје од примјера који нам на хумористичан начин показују каква пометња може настати при неопходном, очекиваном, а изосталом преласку с једног писма на друго:

„Toga dana u našoj školi svakako nije bilo zanesenijeg i budalastijeg stvora od mene. Nisam znao ni kad je koji čas, ni koliko ih toga dana ima, ni šta koji profesor predaje. Na vjeronauci sam ispod klupe vadio botaniku, na velikom odmoru kretao kući misleći da je nastava završena, a vrhunac moje ludosti bilo je to kad sam **francuski diktat počeo pisati – ćirilicom**. – Pazi, pa šta to radiš! – upozorio me preko ramena Hamid Rus, a De-De-Ha, koji je od mene počeo da prepisuje,

⁴ „Већ одавно смо навикли на њихову склоност погибелном кичу, ксенофобичну затвореност, параноичне страхове, болесна снатрења, навикли смо на њихов анахрони епски језик и логику сочне мржње, хладне охолости и незалечиве озлојеђености, на то историцистичко лелекање, једини дискурс којим уистину владају, на све њихове бедне поразе и неуспехе (који обједињавајућом логиком националне државе постају поразни и неуспеси свих нас), али узнемирава нас, више од свега, тај њихов и даље неистрошени, праведнички осећај историјске мисије...“ (Арсенијевић 2006).

također ćirilicom, tek tada se sjeti u čemu je greška i ljutilo mi doba-
ci: – **Konju jedan, Francuzi ne znaju ćirilice!**“ [Истицање наше]
(Б. Ђопић, *Мајареће ѿгине*).

„... док се најзад не појави и онај полицајац. Изашао он и звера
и тражи их очима, а сав збуњен, и руке му, пуне пасоша што има
да их разда, дрхте, па чита гласно редом, једно по једно име, и
они људи и жене примају и одлазе. И тако, загрцњава се он и чи-
та, па долази ред и на Бранка Аргировића, те и он прима. Онда
долази последњи, Икетин пасош. И тада, онај дрхтави, скоро
умирући глас чита његово име: *Бакућ Улија, Бакућ Улија, Улија
Бакућ*. Али ту Икета, само он, онако хитрога ума, досећа се да је
онај, **у својој великој забуни, ћирилицу прочитао латиницом**,
те *Васић Илија* испало *Бакућ Улија*, те се јавља брзо и прима па-
сош“ [Истицање болдовањем наше] (Д. Васић, *Бакућ Улија, Жи-
воји и ћирикљученија*, АСК).

Да је ћирилица једно од темељних разликовних обиљежја срп-
скога језика, да се „вијековима идентификовала са Србима, па и са
српским језиком, мада се између писма и језика не смије стављати
знак једнакости“ (Самарцић 2013: 56), на духовит начин свједочи
нам и детаљ из драме Љубомира Симовића *Пуџујуће ѿзоришије
Шојаловић*:

МИЛУН: Поручио ти је Мајцен да је то твоје позориште
зобрањено!

ВАСИЛИЈЕ (спусти кофере): Зобрањено?

МИЛУН: Овде је убијен окружни начелник! Сад је време
за жалост, а не за позориште! Да је среће, сам би се сетио! А не
да ми мислимо уместо вас!

ВАСИЛИЈЕ: Али ми имамо дозволу! Полицијски службе-
ник не може да поништи дозволу врховног војног заповедника!

МИЛУН: Дај да видим ту дозволу! (Враћа се Софија)

ВАСИЛИЈЕ: Видео је господин Мајцен!

МИЛУН: Дај да ја видим!

ЈЕЛИСАВЕТА (с веранде): Зашто му не покажеш, неће је
појести!

ВАСИЛИЈЕ: Ево... Писана је на српском и на немачком!

МИЛУН: Видим!... **Које је овде српски?**

ВАСИЛИЈЕ: **То тамо десно, ћирилицом!**... Ту су и пот-
писи, и печати, све што треба! (Милун педантно пресавија до-
зволу и полако је поцепа на ситне комадиће, које стави у уста и
прогута). [Истицање наше]

Мало је писама „која дијеле, и која су дијелила, судбину свога народа као што је то случај са српском ћирилицом. Кад год се насртало на њу, насртало се и на српску потпуност с намјером, и то једином, да се Срби обезличи, обезглаве и расрбе“, рећи ће Шћепановић (2013: 198). Или пјесничким језиком казано:

„Знак нације и црте личности
Свако доби — Божји знак на лицу,
Спас божански од зле безличности,
Бог Србима даде ћирилицу.“

(Миомир Војводић, *Бој Србима даде ћирилицу*)

Пишући о Кочићевој преданој борби за српски језик, Андрић (1976: 167) закључује да је овај велики писац, за којег је језик био „потпуно једно са људима и земљом, свет и неповредљив као и они“, „добро осећао да није филологија у питању, да је та ствар језика само део општег притиска и општег систематског свођења једног народа на нижи степен егзистенције, подесан за доминацију.“ Слично поимање филолошке проблематике налазимо и код Радована Белог Марковића када говори о интерпретацији статуса фонема, односно графема *к* и *х*, тачније њихове замјене, када су у питању изговор и писање имена народа:

„... *К*(рвати) уместо *Х*(рвати), што у говору и писанију пречесто се јавља, не значи тек пуцањ него канонаду у троједне државе замисао којој се, право рећи, ни дозволи многи нису, док неки, тамо и овамо, бановинским новим парчањима себе лажу и заговарају (КМ, 86–87). – ... већина већ се осећаху као попишани и због самог факта да потписом се својим обавезују не само да не изостављају *Х* у речи коју преко усана и не преваљују баш често, него и *К* да не турају истој речи на почетак, па се понеком чинило да госпа Олгина ће 'атреса' слабо помоћи, ако због једног *Х* или *К* може пропасти држава, док су неки износили да ни *Х* ни *К* нису самцита у азбуци слова и да за пропаст државе, само у филолошком призрењу, осем *Х* и *К* има још двадесет и осам ваљаних разлога, ако се азбука и ћирилски израз у сматрање узме“ (КМ, 87–88).

Већ из самог контекста у којем се ријеч *ћирилица* појављује у научним текстовима, постаје нам јасно шта се са њом догађало кроз различита, увијек мање или више лоша, времена. Из примјера који слиједе, како оних са негативним тако и оних са позитивним конотацијама, то је више него очигледно. Кренимо од наслова као јаке позиције текста ка примјерима које у тим текстовима налазимо: *Ћирилица на раскршћу векова* (Маројевић 2013: 23), *Етшаје и методи исѣиски-*

вања ћирилице (Маројевић 2013: 146), *За и њројив ћирилице* (Лукић 2013: 141), *Зашићо бранимо ћирилицу* (Пижурица 2013: 230), *Ћирилица несијаје заједно са Србима* (Петровић 2013: 152), *Ћирилица као њочетјак и крај срјске кулјуре*, *Ћирилица њод њовезачом њавнила* (Шћепановић 2013: 197), *Социолинјивсићички асијекти омоловажавања ћирилице* (Бабић 2013: 201), *Хрвајиска својајшања исјорије срјске ћирилице* (Ковачевић 2013: 67), *У одбрану срјске ћирилице* (Ковачевић 2013), *Несијајање ћирилице или њоследњи срјски слом* (Петровић 2001), *Сумрак срјске ћирилице* (Петровић 2005); *ћирилица из њаме вијекова*, *ђаволски њроналазак*, „*засјарјело*“, „*ђросјо*“, „*сељачко*“ *јисмо*; *забрана ћирилице*, *ђројон ћирилице*, *исјискивање ћирилице*, *ђојјуно њнорисање*, *нејосјојање* и *нејознавање ћирилице*, *марјинализација ћирилице*, *одумирање ћирилице*; *омоловажавање ћирилице*, *фалсификовање срјске ћириличке њрошлосји*, *јусарење њо срјској ћириличној башијини* и сл.; *изворно срјско јисмо*, *ђримарно срјско јисмо*, *срјско национално јисмо*, *мајјично јисмо*, *јтрадиционално јисмо*, *ћирилица као јшемељ срјске кулјуре*, *духовна кичма срјској народа*, *сијожерна верјикала срјској духовној*, *кулјурној и исјоријској идентјијеша*, *једна од њејових најкаракјерисјичнијих идентјијешјских црја*, *јшемељна комјоненја срјске кулјуре*.

Прогон ћирилице започео је још од времена раскола хришћанства. Већ 1060. године на Солинском сабору ћирилица је проглашена за ѓаволски проналазак, а Методије за јеретика. Све до XIX вијека ћирилица се углавном не сметано употребљавала [и распрострањала са распрострањем српског језика (и не само код православаца)]. Са XIX вијеком почиње тенденција и процес потискивања и сужавања употребе ћирилице (Стојановић 2013: 85). Према мишљењу Ј. Стојановић, два су „међусобно повезана и блиска, али формално различито испољена процеса, који су обиљежили ’повлачење и сужавања употребе’ ћирилице“.

Први подразумијева званично и јасно испољене покушаје забране употребе ћирилице — XIX и почетак XX вијека је, „више од свих вјекова раније, обиљежен многим покушајима забране употребе ’српске ћирилице““. Те забране „најчешће су давале супротне резултате од очекиваних и задатих. Будиле су свијест о значају и вриједности ћирилице и везаности за њу, те доводиле до (снажних) отпора са тежњом да се сачува и одбрани ћирилица, тако да, осим за кратко, нијесу доносиле резултате. Напротив!“ (Стојановић 2013: 85–86), а други се одвијао под плаштом и изговором равноправности ћирилице и латинице.

„Прва званична забрана употребе ћирилице везана је за име царице Марије Терезије 1779. године. Под наговором римских првосве-

штеника издата је наредба да се ћирилица укине изван цркве, и да се у школе под морање уведе 'простонародни језик илирски и латиница'. Сви Срби у данашњој Војводини, заједно са митрополитом и епископима, устали су против такве наредбе, тако да је наредба повучена“ (Исто: 86). Након смрти Марије Терезије, њен син цар Фрањо Јосиф 2 обновио је ову наредбу 3. фебруара 1781. године и „позвао администратора српске Карловачке митрополије Мојсија Путника, да све српске епископе и свештенство опомене, да се нипошто не усуде сметати увођењу латинице у српске народне основне школе“ (Исто: 87).

„Многи случајеви прогона ћирилице забиљежени су и у Босни и Хецеговини, почев од окупације 1877. године“ (Збиљић 2005: 11). Формално и јавно, ћирилица није забрањена, али је власт на разне начине тежила да је ограничи на православни српски живаљ и учини непожељном. „У аустроугарском периоду у БиХ чак је и преименована и српска ћирилица, тако да је 'варијанта брзописне ћирилице официјелно називана босанчица или босаница““ (Ковачевић 2015: 247)⁵. Босанчица није ништа друго до „скуп разнородних варијетета брзописне ћирилице“ и представља „наставак средњовековног канцеларијског брзописа“, са у недовољној мјери израженим и разликовним специфичним облицима појединих слова да би се могла идентификовати као посебно писмо. „Наиме, овај тип брзописног писма, био је прихваћен и од стране православаца на тим просторима и њено прихватање значило је наставак традиције ћирилице писмености, а не стварање новог писма“ (Самарцић 2013: 56).

О прогонима српске ћирилице прије Сарајевског атентата код Ковачевића налазимо податак да је у Бањалучком велеиздајничком процесу, који је био највећи од 17 велеиздајничких процеса које су аустроугарске власти организовале у БиХ за вријеме Првог свјетског рата (оптужено је 156 најистакнутијих и најобразованијих Срба свог времена; није им било суђено за повезаност са атентатом, већ искључиво за рад у српским организацијама), суђено функционерима *Просвјете* — предсједнику Сими Марковићу и секретарима Васиљу Грђићу и Владимиру Ђоровићу. У оптужби је стајало да су „бунили народ“, „Србију приказивали као слободну и савршену државу, истичући то као антитезу политичким неслободама и подјармљености српског народа у Аустроугарској монархији“ (Ковачевић 2015: 249, 250).

У вријеме Првог свјетског рата ћирилица је била званично забрањена у Хрватској, Босни и Херцеговини, Црној Гори и Србији – у

⁵ Термин *босанчица* увео је Ђиро Трухелка. В. о томе у Самарцић 2013.

Хрватској од 3. јануара 1915. укинута у раду администрације, у Босни и Херцеговини забрана о употреби ћирилице донијета је 10. новембра 1915, а у Србији у Црној Гори одмах по окупацији 1916. године, гдје су, између осталог, поскидане „табле са ћириличним натписима на јавним мјестима. Забрана употребе ћирилице трајала је све до ослобођења 1918. године“ (Стојановић 2013: 91). Према ономе што налазимо у раду М. Окуке, искључив став према Србима и ћирилице имали су генерал Стјепан Саркотић и Никола Мандић, касније председник Владе НДХ, обојица одани Бечу. Као представник војних власти, генерал Саркотић је изјавио да „треба Србима ћирилицу као борбено средство учинити неупотребљивим“, уклонити је из јавног живота и одузети јој српски национални карактер (Стојановић 2013: 91 према Окука 2006: 96–97). Министар рата Корбатин је „predlagao da se za onoga ko se ogriješi o zabranu ćirilice predvidi novčana kazna u iznosu od 50 do 1000 kuna“. „За њега је назив српски, у било којем облику и било којој комбинацији употребљен, вељиздајнички“ (Исто: 91).

Када је међуратни период у питању (вријеме између два свјетска рата), више је него добродошло свједочење Д. Медаковића о „тадашњим друштвеним, политичким, националним и другим приликама у земљи“:

„У сремскокарловачкој гимназији с посебном пањном однеговано је осећање за етичка питања. Ми смо политичке прилике у земљи, сву ону збунjenost и контрадикторност, најпре ocenjivali као етички problem. Stekli смо навику да брзо разлуčимо истинито од лажног. Veoma осетљиво смо proveravali сву ону retoriku која је тада била присутна у јавном животу. Odgojeni смо у духу националне tolerancije. Odbacivali смо сваку мржњу и šovinizam. Jedan zadatak pisao се *latinicom*, а идући *ćirilicom* [истицање наше]. Slovenačku поезију смо учили на slovenačkom језику, уз потребна objašnjenja, ukoliko је то било nužno, и čakavsku, као и kajkavsku. Domjanić је био код куће у Karlovačkoј гимназији, као и čakavski Nazor. Tu се nije gledalo којег је ко рода, којој државности припада или тако нешто. Jednostavno, то је било у programu, и то се тумачило, učilo и, moram reći, zavolelo“ (Д. Медаковић, *Аманети великог научника*).

У својој раду *Ко све ујрожава иденитијеи српског језика*, З. Аврамовић оцијенио је овај период као доба „необјашњивог српског политичког мазохизма“, у којем је југословенство било „врховна политичка и културна вредност“, уз готово потпуно одсуство просрпског становишта међу српским интелектуалцима, подсјећајући притом на пророчке ријечи Милоша Црњанског (из 1934. године) да Срби треба да се окрену „властитим интересима, са реалним гледи-

штима, а не осећајним и надземаљским. 'Иначе трајаће и даље ова досадна комедија и завршиће се још једном као српска трагедија'" (Аврамовић 2015: 337).

Прогон ћирилице настављен је и у Другом свјетском рату:

„Капути се претворили у шињеле,
шешири у шлемове, ципеле у чизме,
ћирилица у латиницу.
Киша се претворила у снег,
јагњетина у коњетину.“

(Љ. Симовић, *Окујација Ужшца*, АСК)

Наиме, „само десетак дана након преузимања власти, 25. априла 1941, објелодањена је (од NDH) *Zakonska odredba o zabrani ćirilice*. Законску одредбу о забрани ћирилице прати *Provedbena odredba ministra unutrašnjih poslova zakonskoj odredbi o zabrani ćirilice*“, у којој се каже да се забрањује свака употреба ћирилице у јавном и приватном животу на цијелој територији НДХ (Стојановић 2013: 92). „*Svako štampanje ma kakvih knjiga ćirilicom je zabranjeno. Svi javni natpisi pisani ćirilicom imaju se neodvlačno, a najkasnije u roku od tri dana skinuti*“ (Стојановић 2013: 92 према Окука 2006: 203). Утолико су данас шокантније и, само на први поглед, парадоксалне изјаве попут оне коју је у јануару ове године дао ректор Загребачког свеучилишта Дамир Борас да жели да врати ћирилицу у школе, односно да би и глаголицу и ћирилицу „било лијепо видјети у настави“, те да је увјерен да ће у стручној јавности многи мислити исто. Давор Дукић, редовни професор Одејека за кроатистику, сматра „да је ћирилица остала у хрватском образовном саставу“ не би „у тој мјери имали тешкоћа с увођењем ћириличних плоча у Вуковару. Када нешто боље познајете, мање од тога зазирете“ (Дукић 2016). Још је занимљивија изјава академика Јосипа Братулића, бившег декана Филозофског факултета с почетка деведесетих: „Ниједно знање човјека не оптерећује да би га осиромашило. У мозгу простора има, а знати писма је врло добро — онај тко не зна писма не зна ни језике. Проблем је што ћирилици треба скинути политичку ауру.“ На питање како, Братулић одговара, и тиме обзнањује већ примјењену, стару методологију: „Врло једноставно. **Назовимо је хрватском ћирилицом** [истицање наше]“ (Братулић 2016). Али, како рече Биљана Самарцић у своме раду *Ћирилица као босанчица и њив. хрвајска ћирилица*, „присвајање ћирилице као хрватског писма није тако лако — ометају их у томе 'само' српске средњовјековне ћирилске књиге и 'само' цјелокупна историја српске ћирилице“ (Самарцић 2013: 64).

„Међутим, и поред свих забрана, највише је ћирилица потиснута и заборављена почев од периода ’стварања, прокламовања и озакоњења’ равноправности двају писама: ћирилице и латинице“ (Стојановић 2013: 92). Равноправност латинице и ћирилице код Срба је значила одрицање од ћирилице и њено истискивање за рачун латинице. „Истискивање ћирилице је имало своје етапе и вршено је различитим методама: административним, идеолошко-репресивним, пропагандним, економским, дискриминационим“ (Маројевић 2013: 148).⁶

„Ћирилица је била и остала за православне Србе семиотичко обележје њихове слободе: она је увек била од самог почетка њихово писмо, а не туђе писмо“ (Маројевић 2013: 147), „несумњиво једна од темељних компоненти српске културе. У покушају да се српском народу подсеку историјски корени ћирилица је била прва на удару“ (Исто: 148). Да ћирилица „нема само комуникативну, него и манифестациону, симболичку функцију“ (Пижурица 2013: 230), те да се на ћирилицу гледало као на елемент „великосрпског национализма“⁷, потврђују нам и следећи примјери из књижевноумјетничког стила. Први је одломак из драме А. Поповића *Мрешћење шарана*, а други из *Складнишћа* Д. Киша:

„СВЕТА: (Вади испод капута два фишека од новина и два **бадњакића** око којих је свезана по једна гужвица сламе.) Погледај, кумице! МИЦА: Ти си куме, велики човек, прави Србин. СВЕТА: У фишецима је по нека смоква, понека сува шљива, који орах и бадем. МИЦА: Где си само све то нашао, куме, питам се? СВЕТА: На Каленићевој пијаци, ал’ на страх. Један бадњак и један фишек за вашу кућу, а други за нашу. МИЦА: Е, баш си ме дирнуо, куме! Потресао си ме из фундамента. Овај ти гест нећу заборавити док сам жива. СВЕТА: Ал’ коштало ме све то, кумице. МИЦА: Пара, куме? СВЕТА: Ма не, него живаца, кумице. Онај наш Миленко касапин ми на време сигнализирао да ће ознаши свуда унаоколо око пијаци стајати у хаусторима с фотографским апаратима и усликивати сваког оног који се дрзне да купи бадњак. МИЦА: Пре четрнаест дана била ја на Калениће-

⁶ О чиниоцима који угрожавају употребу и будућност ћириличног писма в. и Аврамовић 2015.

⁷ Код Р. Маројевића налазимо изјаву Ивице Рачана Nedjeljnoj Dalmaciji, у својству члана Председништва ЦК СКЈ, да се Србима у Хрватској „намеће и ћирилица као елеменат великосрпског национализма“, као и свједочење Перка Војиновића, професора Педагошке академије у Бањалуци, који је био подвргаван репресији између осталог и зато што је „једино он од свих професора Педагошке академије у Бањалуци на кабинету имао ћирилички натпис имена и презимена“ (Маројевић 2013: 149).

вом гувну и јелке су се сасвим слободно продавале. Нагрнуо народ листом. СВЕТА: *Јелке, да — али бадњак, не.* Свако ко купи бадњак, слику му лепе у црну књигу. И то још, каже, накнадно ће хаузмајстори и улични секретари завиривати по становима да провере има ли неко кога нису усликали да им је промакао с бадњаком, јер кажу: **ни један поштен Србин није Србенда. Поштени се одричу бадњака, одричу крсне славе, одричу Светог Саве, одричу Душана Силног, одричу Карађорђа, одричу се ћирилице.** МИЦА: Свињетине, куме, је л' и ње треба да се одрекнемо?⁸ [Истицање наше] (А. Поповић, *Мрешћење шарана*). „Тако се круг затворио. У том кругу, као у мишоловци, стајао је господин Лићина, Steva Lićina, penzioner. Šta је господина Stevu Lićinu, penzionera, nagnalo да саставља стихове против Partije и Vlade, теško је рећи. Ни njen се тачан sadržaj не зна, јер ју је Budišić spalio у kraljici peći tog istog јutra када је Lićina uhapšen. Зна се, dakle, samo toliko (или можда нешто мало више): **Bila је otkucana на mašini (ćirilica)**⁸ и govorila је neistinито и klevetnički о NOB-u, о Partiji и о Titu. (...) Budišić је, istina, pesmu pročitao, али nije из nje запамтио ни једног јединог stiha. Ама baš ништа. То јест, запамтио је оно најважније: pesma је вредала његова (Budišićева) osećanja и govorila uvredljivo о Partiji, NOB-u и Titu“ [Истицање наше] (Д. Киш, *Складнише*).

Говорећи о узлету мултикултурализма и интеркултурализма, Режиc Дебре у свом *Уводу у медиологију* каже: „Сви добро познајемо тај нехотични и несвесни осећај (...) задовољства у припадању (чега постајемо свесни у неком добровољном или присилном изгнанству)“ (Дебре 2000: 227). А таквих је изгнанстава, више ових других но првих, и у нашој блиској прошлости, након крвавог распада Југославије било много:

Libertivil. Neki blag povetarac, mirisan. Dodirujem rukom kameni krst nad Dučićevim grobom, sa strane hrapav, spreda izglačan, topao. (...) Čitam natpise. **Ćirilica**, uz poneku grešku u pravopisu ili ortografiji, imena naših sela — mesta rođenja pokojnika — milozvučna, grcava. Izgovaram: Pavliš, Galibabinac, Vlajkovac, Lipolist... Pokopane nade [Истицање наше] (D. Gojков, *Album fotografija*).

Према ономе што у текстовима научника налазимо, процес потискивања и истискивања ћирилице није заустављен ни у тзв. постјугословенском времену. „Кад се човек као културно биће испразни“,

⁸ О рушењу темеља српске културе које је отпочело организованим протјеривањем ћириличких писаћих машина из српских издавачких, новинских, културних и административних установа в. Маројевић 2013.

ријечи су С. Танасића, „онда му можеш лако додавати какве год хоћеш културне гемиште, па и такве садржаје који му изазивају гађење и при самом помену националног у животу. (...) Ко проговори или напише нешто у корист српске културе, тај ставља себе на све листе срама. Тек понешто се провуче, најчешће и то закамуфлирано у неке алегорије, басне, приче о братству и јединству. Посебно хоћу да нагласим, ћирилица није природно иживела свој век, она је вештачки, смишљено, кроз цео прошли век потискивана и доведена пред нестанак. Идеологије, политике, системи су се мењали, али се тај посао предавао с колена на колена, и настављао“ (Танасић 2015: 328).

Да сведемо. У контексту званично и јавно испољених покушаја забране употребе ћирилице и њеног истискивања за рачун другог писма под плаштом равноправности, расла је и њена симболичка вредност. У том је смислу ћирилица била и остала камен кушње како за појединца тако и за цео народ, огледало у којем је свако могао потражити сопствени лик, о чему понајбоље свједоче примјери забиљежени у књижевноумјетничком стилу *ћуїаїїи ћирилицом, їовориїїи лаїїиницом, окренуїїи се на лаїїиницу, мислиїїи и їовориїїи лаїїиницом а їисаїїи ћирилицом*, док лексеме, сковане за потребе жестоких полемика на тему избора писма, какве су на примјер *ћириличар, ћириличарка, ћирилицоцид, лаїїиничарка*, уз већ постојеће *лаїїиничар, лаїїинизација* са проширењем семантичке структуре, најупечатљивије сликају друштвени контекст обиљежен подозривошћу и нетрпељивошћу једних наспрам других — *ћириличара наспрам лаїїиничара, и лаїїиничара наспрам ћириличара*, при чему *лаїїиничар* није више само онај који пише латиницом, већ је нужно и заговорник потискивања ћирилице, баш као што ни *ћириличар* није само онај који пише ћирилицом.

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамовић 2015: Зоран Аврамовић, Ко све угрожава идентитет српског језика, у: Гордана Јовановић (ур.), *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности*, VI, Дани српскога духовног преображења, XXII, Деспотовац: Народна библиотека „Ресавска школа“, 333–346.
- Бабић 2013: Миланка Бабић, Социolingвистички аспекти омаловажавања ћирилице, у: Милош Ковачевић, *У одбрану српске ћирилице (хресломїїија)*, Пале: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“, 201–208.

- Бугарски 1996: Ранко Бугарски, *Писмо*, Нови Сад: Матица српска.
- Дебре 2000: Režis Debre, *Uvod u mediologiju*, Beograd: Clio.
- Збиљић 2005: Драгољуб Збиљић, *Изгаја српској њисма*, Нови Сад: Ћирилица.
- Катнић Бакаршић 2001: Marina Katnić Bakaršić, *Stilistika*, Sarajevo: Naučna i univerzitetska knjiga.
- Ковачевић 2013: Милош Ковачевић, *У одбрану српске ћирилице (хресћомџија)*, Пале: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“.
- Ковачевић 2015: Милош Ковачевић, *Српски језик између науке и њолиџике*, Бања Лука: Друштво наставника српског језика и књижевности Републике Српске.
- Ковачевић 2015а: Милош Ковачевић, Губљење ћирилице – пут ка губљењу националног идентитета, у: Гордана Јовановић (ур.), *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности*, VI, Дани српскога духовног преображења, XXII, Деспотовац: Народна библиотека „Ресавска школа“, 313–322.
- Маројевић 2013: Радмило Маројевић, Етапе и методи истискивања ћирилице, у: Милош Ковачевић, *У одбрану српске ћирилице (хресћомџија)*, Пале: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“, 146–151.
- Петровић 2013: Драгољуб Петровић, *Ћирилица несџаје заједно са Србима*, у: Милош Ковачевић, *У одбрану српске ћирилице (хресћомџија)*, Пале: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“, 152–173.
- Пипер 2013: Предраг Пипер, Символичка вредност српске ћирилице и савремено стање српске културе, у: Милош Ковачевић, *У одбрану српске ћирилице (хресћомџија)*, Пале: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“, 211–225.
- Самарцић 2013: Биљана Самарцић, Ћирилица као босанчица и тзв. хрватска ћирилица, у: Милош Ковачевић, *У одбрану српске ћирилице (хресћомџија)*, Пале: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“, 55–66.
- Стојановић 2013: Јелица Стојановић, Континуитет, распрострањање и статус српске ћирилице — кроз вијекове и данас, у: Милош Ковачевић, *У одбрану српске ћирилице (хресћомџија)*, Пале: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“, 73–113.
- Танасић 2013: Срето Танасић, Ћирилица као почетак и крај српске културе, у: Милош Ковачевић, *У одбрану српске ћирилице (хресћомџија)*, Пале: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“, 186–196.

- Танасић 2015: Срето Танасић, Шта нам значи ћирилица и шта нам се дешава, у: Гордана Јовановић (ур.), *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности*, VI, Дани српскога духовног преображења, XXII, Деспотовац: Народна библиотека „Ресавска школа“, 323–332.
- Шћепановић 2013: Михаило Шћепановић, Ћирилица под повезачом тавнила, у: Милош Ковачевић, *У одбрану српске ћирилице (хрестомонија)*, Пале: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“, 197–200.

ИЗВОРИ

- Андрић 1976: Ivo Andrić, *Umetnik i njegovo delo (eseji, ogledi, članci)*, Sarajevo, Zagreb, Beograd, Ljubljana, Skopje: Svjetlost, Mladost, Prosveta, Državna založba Slovenije, Mislal.
- Андрић: Иво Андрић, *На Дрини ћурпија*, <http://skolasvilajnac.edu.rs/wpcontent/uploads/Ivo-Andric-Na-Drini-cuprija.pdf>.
- Арсенијевић 2006: В. Арсенијевић, Тема недеље: Одумирање ћирилице, *Политика online*, 6. 8. 2006.
- АСК: *Антологија српске књижевности*, Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду, <http://www.uf.bg.ac.rs/>.
- Бели Марковић: Радован Бели Марковић, *Кнез Мишкин у Белом Ваљеву*, Београд: Народна књига, Алфа, 2002.
- Бели Марковић: Радован Бели Марковић, *Лајковачка ћура*, Београд: Народна књига, Алфа, 2002.
- Борас 2016: *Шок у Хрвајској: Ректор Зајребачкој универзитетиа жели да врати ћирилицу у школе*, <https://www.srbijadanas.com/tags/cirilica>. 18. 1. 2016.
- Братулић 2016: *Шок у Хрвајској: Ректор Зајребачкој универзитетиа жели да врати ћирилицу у школе*, <https://www.srbijadanas.com/tags/cirilica>. 18. 1. 2016.
- Васић: Драгиша Васић, *Бакућ Улија, Живоћ и ћириљченија*, у: АСК.
- Војводић: Момир Војводић, *Самодржа језика српскога*, Београд: Ваша књига, 2005.
- Гојков: Душан Гојков, *Албум фотографија*, <http://www.skripta.info/wp-content/uploads/2016/03/Dusan-Gojkov-Album-fotografija.pdf>.
- Дукић 2016: *Шок у Хрвајској: Ректор Зајребачкој универзитетиа жели да врати ћирилицу у школе*, <https://www.srbijadanas.com/tags/cirilica>. 18. 1. 2016.

Киш: Danilo Kiš, *Skladište*, u: Integralno elektronsko izdanje Sabranih dela Danila Kiša.

Медаковић: Дејан Медаковић, *Аманети великој научника*, <http://www.rastko.rs/knjizevnost/>.

Поповић: Александар Поповић, *Мрешћење шарана*, у: АСК.

СЕР: *Српски електронски речник*, развојна верзија, www.rasprog.com.

Симовић: Љубомир Симовић, *Окућација Ужица*, у: АСК.

Симовић: Љубомир Симовић, *Пућујуће њозоришће Шојаловић*.

Топић: Бранко Топић, *Мајареће јогине*, <http://www.rastko.rs/rastko/delo/11158>.

Veselina V. Đurkin

DESTINY OF CYRILLIC BY LITERARY AND SCIENTIFIC TESTIMONIES

Summary

In this paper, taking scientific, on one side, and belle-letters texts in prose, drama and poetic styles, on the other, we explain the most significant historical and modern issues of Serbian Cyrillic script. In the focus is the relationship between the texts which factually and in the popular scientific way expose the matter, and the belle-letters texts, in which we find the confirmation of the given facts, results and opinions. The conducted analysis shows that there exists a high degree of compatibility between the analyzed texts. In the texts of both functional styles we find the confirmation that the Cyrillic script is a fundamental component of the Serbian national and spiritual identity, one of the basic features which was always under attack in the attempt to weaken the historical consciousness of Serbian people. In the context of officially and publicly expressed tendencies to ban the use of Cyrillic and its expulsion for the sake of other scripts, there has emerged its symbolic value. In that sense, the Cyrillic script was and will remain the touchstone for both the individuals and the whole people, as testified in the belle-letters': *to be silent in Latin, to speak in Latin, to point to Latin, think and speak Latin, but write in Cyrillic*, while the lexemes, built for the purpose of fierce polemics, such as a *Cyrillist* (orig. "ћириличар" m./ "ћириличарка" f.), *Cyrillicide*, a *Latinist* (orig. "латиничарка", f.), beside already existing the *Latinist* (m.), *Latinization*, with the expansion of the semantic structure, most obviously portray the social context characterized by disbelief and intolerance of ones towards the ot-

hers – of *Cyrillists* towards the *Latinists*, and of *Latinists* towards the *Cyrillists*, having that a *Latinist* is not only the one that writes in Latin script, but, inevitably, advocates for the suppression of Cyrillic, in the same way as a *Cyrillist* does not solely write in Cyrillic.

Keywords: Cyrillic, scientific style, literary style.